

پرخاشگری در مدرسه: دلایل و راهکارها

سکینه عجمی پور

کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میانه

sakinehajamipour@gmail.com

چکیده

این پژوهش با بیان تعاریف و دیدگاههای مختلف به بررسی و شناسایی پرخاشگری دانش آموزان در مدرسه، دلایل و راهکارها پرداخته است. عوامل خانوادگی به عنوان یکسری از عوامل محیطی در بررسی عوامل تربیتی افراد موثر می‌باشند، چرا که خانواده به عنوان اولین محیط اجتماعی زندگی افراد بسیار حائز اهمیت می‌باشد و خیلی از چیزها را افراد در سالهای اولیه حیات اجتماعی خود در آن می‌آموزند. معمولا کودکی که وسایل و اسباب بازی مورد علاقه خود را در دست دیگری می‌بیند برانگیخته می‌شود و در صدر گرفتن آن حتی با اعمال خشونت می‌شود. تجربه نشانگر آن است که چنانچه در کودکی همیشه توقعات و انتظارات فرد برآورده شده باشد او بیشتر از کسانی که توقعات و انتظاراتشان برآورده نشده است خشمگین و پرخاشگر می‌شود. صمیمیت در خانواده امری لازم و ضروری است زیرا سهم مهمی در کاهش خشونت در خانواده دارد بسیاری از رفتارهای خشونت آمیز به این دلیل است که صمیمیت بین طرفین وجود ندارد. صمیمیت هنگامی افزایش می‌یابد که افراد خانواده در امور زندگی با یکدیگر مشارکت داشته باشند. همچنین اعتماد و اطمینان در مشارکت بین فضای خانواده باعث صمیمیت می‌شود. در دنیای امروز، پرخاشگری در مدارس به یکی از مسائل مهم و حساس تبدیل شده است. این موضوع تأثیرات عمیقی بر زندگی تحصیلی دانش آموزان و امکانات یادگیری آنها دارد. لذا بررسی دلایل این پدیده و ارائه راهکارهایی برای جلوگیری از آن می‌تواند بهبود موقعیت اجتماعی و تحصیلی دانش آموزان و همچنین ایجاد محیطی آموزشی سالم و صالح را تسهیل کند.

واژه های کلیدی: پرخاشگری، عوامل شخصیتی، عوامل آموزشگاهی، عوامل اجتماعی، عوامل خانوادگی، درمان پرخاشگری

۱. مقدمه

اهمیت موضوع پرخاشگری در مدارس و تأثیرات آن بر دانش‌آموزان و محیط آموزشی رفتار پرخاشگرانه به‌عنوان یکی از اختلالات شایع در رفتار انسان شناخته می‌شود. مطالعات نشان داده‌اند که درصد زیادی از مشکلات رفتاری کودکان با عناوین مختلف به پرخاشگری مربوط می‌شود. این موضوع بسیار پیچیده است و نظریات مختلفی در این زمینه وجود دارد. از نگرانی‌های علمی این است که پرخاشگری به شکل ضربه‌زدن، کشتن و تخریب به وجود می‌آید. رفتار انسانی به گونه‌ای است که ممکن است نشان‌دهنده پرخاشگری باشد. ما باید توجه داشته باشیم که عمل به دیگران ممکن است مناسب نباشد. پرخاشگری به معنای شدت عمل در مقابل دیگران است و می‌تواند شامل افراد یا گروه‌ها، اقدامات کلامی یا رفتارهای مثبت یا منفی باشد (طاهری، ۱۳۸۱: ۱۲).

پرخاش مفهومی است که ممکن است ابهاماتی داشته باشد. برخی تعاریف تنها بر جنبه فیزیکی آن تأکید می‌کنند. به عبارت دیگر، هر فعل یا رفتار تهدیدآمیزی که قصد ایجاد صدمه را داشته باشد، واقعاً به صدمه و آسیب بزند یا احتمال این موضوع وجود داشته باشد، در برداشت برخی از افراد به عنوان رفتارهای پرخاشگرانه شناخته می‌شود. به عنوان مثال، سازمان جهانی بهداشت پرخاش را به عنوان "استفاده عمدی از نیرو یا قدرت فیزیکی، ارعاب یا تهدید بر خود یا دیگران" تعریف می‌کند. این نوع رفتارها می‌توانند منجر به صدمات جسمی یا روانی، تأخیر در رشد و تکامل یا محرومیت شوند یا احتمال وقوع این نتایج وجود داشته باشد. (سازمان جهانی بهداشت، ۱۳۸۰: ۱۳۸). روان‌شناسان در مورد تعریف پرخاشگری با یکدیگر هم‌افزا نیستند. بحث اصلی مربوط به این است که آیا باید پرخاشگری را بر اساس رفتارهای قابل مشاهده تعریف کرد، یا باید بر اساس اهداف فردی که پرخاشگری را انجام می‌دهد، تعریف کرد (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۸۹). روان‌شناسان اجتماعی، هرچند پرخاشگری را به عنوان آسیب‌رسانی عمدی تعریف می‌کنند، اما آنها می‌دانند که تعیین اینکه آیا یک عملی که منجر به صدمه دیگران شده است، از روی قصد و عمل بودن یا خیر، یک مسئله بسیار پیچیده است (بارون و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۱۹).

پرخاشگری (aggression) به معنای هدفمند بودن یک رفتار برای آوردن آسیب به خود یا دیگران است. در این تعریف، قصد و نیت فرد اهمیت دارد. به عبارت دیگر، رفتاری فقط به عنوان پرخاشگری شناخته می‌شود که با هدف قصدی و اراده‌ای برای آسیب زدن به دیگران یا خودش انجام شود (کریمی، ۱۳۷۸). باندورا هم پرخاشگری را به عنوان یک رفتار مخرب و صدمه‌زننده اجتماعی تعریف می‌کند. ارونسون نیز اظهار می‌کند که پرخاشگری یک ویژگی فطری و غریزی است و انسان به عنوان یک موجود پرخاشگر و دشمن‌سوز تلقی می‌شود (شکاری، ۱۳۸۳: ۹۰). اما بهترین و جامع‌ترین تعریف ارائه شده از پرخاشگری به نظر براون (BROWN) متعلق است. به گفته او، هر عمل یا رفتاری که به صورت مستقیم به منظور تحقق هدفی و با هدف تنها آزار و اذیت دیگرانی که نخواهانه مورد آسیب و آزار قرار می‌گیرند، انجام شود، به آن پرخاشگری گفته می‌شود (صادقی و مشکبید حقیقی، ۱۳۸۵: ۳۱).

۲. شناخت پرخاشگری در مدارس

تبیین‌های مربوط به پرخاشگری

دانشمندان در خصوص پرخاشگری نظرات مختلفی را ارائه کرده‌اند. به عنوان مثال گفته‌اند:

الف- پرخاشگری یک رفتار غریزی است

یکی از قدیمی‌ترین و شاید مشهورترین تعاریف‌ها درباره پرخاشگری انسان، نظریه غریزه است که بیان می‌کند انسان به نحوی ناشناخته برنامه‌ریزی می‌کند تا رفتارهای پرخاشگرانه نشان دهد. یکی از مشهورترین پیروان این دیدگاه، زیگموند فروید است. بر اساس نظریه او، پرخاشگری اصلی‌ترین به دلیل سرکوب غرایز ناشی می‌شود؛ این سرکوب به سمت خود و خودآزاری است که

سپس به شکل آسیب‌رسانی به دیگران بروز می‌دهد (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۳۵ و ۱۳۶). او باور داشت که ریشه‌های پرخاشگری باید در آرزوی مرگ یا غریزه مرگ بررسی شود که به عقیده او بر همه افراد تاثیرگذار است (صادقی و مشکبید حقیقی، ۱۳۸۵: ۲۹). کنراد لورنز (KONRALD LORENZ-1966) باور داشت که پرخاشگری در اصل از یک غریزه جنگیدن به دنیا می‌آید که تضمین می‌کند نیرومندترین نرها زندگی بیاورند و ژن‌های خود را به نسل بعدی منتقل نمایند (بارون و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۲۱). برخی از روانشناسان هم این باورند که پرخاشگری یک غریزه است و به عنوان تلاشی برای تخلیه هیجانی و آزادی از تمایلات پرخاشگرایانه تجمع یافته، به وجود می‌آید

ب- پرخاشگری یک رفتار اجتماعی است که یاد گرفته می‌شود

نظریه یادگیری اجتماعی بر اهمیت یادگیری رفتارهای پرخاشگرانه از الگوها تأکید دارد و بیشترین پژوهش و تحقیقات حمایت کننده از این دیدگاه بوده است (ویتیک، ۱۳۸۶: ۱۸۹). هواداران این دیدگاه بر این واقعیت تأکید دارند که پرخاشگری پدیده‌ای خطرناک و بی‌ثبات است که باید به عنوان یک رفتار اجتماعی یاد گرفته شود.

در مقابل نظریه غریزی بودن پرخاشگری، این دیدگاه معتقد است که انسان‌ها با مجموعه‌ای از انگیزه‌ها و پاسخ‌های خشن به عرصه حیات نمی‌گذارند. به جای آن، همان‌طور که رفتارهای پیچیده دیگر را یاد می‌گیرند، رفتار پرخاشگرانه نیز باید یاد گرفته شود (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۳۶ و ۱۳۷). به عنوان مثال، مشاهده می‌شود که مردم در فرهنگ‌های مختلف، مانند کونگ فو، تفنگ‌دولول و یا سرنیزه، به دیگران حمله می‌کنند (صادقی و مشکبید حقیقی، ۱۳۸۵: ۳۱).

پ- پرخاشگری یک سائق خارجی است

بعضی از روانشناسان اجتماعی معتقدند که پرخاشگری سائقان به دیگران، از عوامل بیرونی به وجود می‌آید. براساس این دیدگاه، محیط و شرایط مختلف، انگیزه‌های قوی برای انجام اعمال خشونت‌آمیز تداعی میکند و سائقان پرخاشگر به صورت علنی تهدید و حمله میکنند. این نظریه، فرضیات مربوط به ناکامی پرخاشگری رو بررسی میکند و می‌پذیرد که ناکامی سائقان پرخاشگر رو تحریک میکند، و این سائقان به صورت مختلف و به ویژه به دنبال منابع ناکامی، حمله و صدمه وارد میکنند (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۳۶ و ۱۳۷)

نظریه ناکامی پرخاشگری بیانگر این مسئله است که به دنبال ناکامی، پرخاشگری بروز خواهد کرد. البته باید به خاطر داشت که پرخاشگری می‌تواند حالت پرخاشگری پنهان یا آشکار داشته باشد. یعنی ممکن است هدف پرخاشگری، خود فرد یا دیگری باشد. افزایش افسردگی، یأس و دلزدگی جوانان، انحراف‌های اجتماعی، فرار از خانه، اعتیاد، الکلیسم، خودکشی و مانند این‌ها جلوه‌هایی از پرخاشگری پنهان هستند که متأسفانه در جامعه ایران نیز رو به فزونی است (منطقی، ۱۳۸۳: ۱۶۵). از آن جایی که موقعیت‌های بیرونی بیش‌تر از گرایش‌های ذاتی در شیوع پرخاشگری نقش دارند، بنابراین در خصوص احتمال پیشگیری از این رفتار شاید بتوان گفت که نظریه سائق خوش‌بینانه‌تر از نظریه غریزه است (صادقی، و مشکبید حقیقی، ۱۳۸۵: ۳۰)

رفتارهایی که یک دانش‌آموز پرخاشگر نشان میدهد، ممکن است دارای این علایم باشد: - نقض قوانین و نقض حقوق دیگران یا دشمنی ۲- برخورد توهین‌آمیز نسبت به دیگران، و به ویژه معلمان ۳- عدم شرکت در فعالیت‌های گروهی ۴- بحث و جدل با دوستان، همسالان و حتی معلمان ۵- تخریب ۶- آزار دادن به دیگران ۷- تنش و بحث ۸- برخورداری از حالت ناراحت دانش‌آموزانی که با اختلال پرخاشگری دست و پنجه نرم میکنند، ممکن است به انتقادات و موارد کوچک هم واکنش نشان بدهند، و به سرعت کنترل خودشان رو از دست بدهند و به جدل و بحث بپردازند. وقتی این مشکل پیش می‌آید، اوضاع تا جایی می‌رود که با مشاجره لفظی شروع میشود و به خارج شدن از کلاس بدون اجازه، و حتی دست به جدل، ضرب و شتم، پرتاب اشیا و حمله به دیگران پیش روی میکند.

عواملی که به خشونت در مدرسه می‌انجامند، عبارت‌اند از:

۱. وقتی فرد توسط دانش آموزان دیگر مورد تمسخر قرار گیرد.
  ۲. وقتی فردی توسط دانش آموزان دیگر کتک بخورد و قادر به دفاع از خود نباشد.
  ۳. وقتی فردی همیشه از مشاجرات فرار می کند و حتی در مواقعی به گریه متوسل می شود.
  ۴. وقتی فردی مرتب اشیاء و وسایل و پول خود را گم می کند.
  ۵. وقتی فرد از لحاظ ظاهری (پارگی لباس و یا نامناسب بودن آن) مورد تمسخر قرار می گیرد
- پرخاشگری رفتاری است که هدف آن آسیب رساندن به خود یا دیگری خواهد بود. در این تعریف، قصد شخص مهم است، یعنی رفتار پرخاشگرانه با هدف آسیب رساندن به دیگران یا خود انجام می شود. اعمال پرخاشگرانه شامل رفتارهای پرخاشگرانه فیزیکی و کلامی مانند تهدید، مشاجره کلامی و در برخی موارد منجر به دعوا و کتک زدن می شود. کارشناسان حوزه علوم اجتماعی در مورد پرخاشگری به دو دسته تقسیم می شوند. گروهی معتقدند که پرخاشگری ذاتی و فطری است و گروهی دیگر آن را نتیجه ای اکتسابی در اثر عوامل اجتماعی می دانند. پرخاشگری چه فطری و چه اکتسابی باشد، نباید منکر این شد که خانواده، مدرسه و جامعه نقش مهمی در تشویق رفتار پرخاشگرانه در افراد دارند

انواع پرخاشگری

پرخاشگر بودن، به معنای حمایت از خود به شیوه ای است که در آن به حقوق دیگران تجاوز می شود. رفتار پرخاشگرانه به صورت معمول تنبیه گرایانه، سرزنش آمیز، تحکیم جویانه و خصمانه است و می تواند تهدید، توهین و حتی تنبیه بدنی را شامل شود. حتی لبخند تمسخر آمیز، عبارت طعنه و غیرت نیز نوعی پرخاشگری است (اسفندیار، ۱۳۸۸: ۷۸). رفتارهای پرخاشگرانه ممکن است به شکل های مختلف دیگری نیز از قبیل: برانگیختگی بیش از حد، نگاه های تند و خشن، به هم فشردن دندان ها، ایجاد مزاحمت کردن و حالت دفاعی به خود گرفتن، دیگران را سرزنش کردن، نظم کلاس و مدرسه را به هم ریختن، دروغ گویی، دزدی عدم رضایت از رابطه خود با اطرافیان، از مدرسه و معلم خاطره خوش نداشتن، فرار از مدرسه و منزل (صادقی و مشکبید حقیقی ۱۳۸۵: ۹)

رفتارهای پرخاشگرانه می تواند از روش ها و نشانه های مختلفی روی مانده باشد، از آزار و اذیت دیگران گرفته تا شکستن یا پاره کردن وسایل منزل. همچنین، این شامل دشنام دادن، مخالفت کردن، پرت کردن اشیاء، تحقیر دیگران، بی ادبی، پای کوبی روی زمین، غرغر کردن، فریاد زدن، انزوا و سکوت، در خود فرو رفتن همراه با بغض کردن، غذا نخوردن و گریه کردن می شود. برخی از نوجوانان و جوانان هم با اقداماتی همچون بلند کردن موهای خود، کتک زدن خود، کوبیدن سر به دیوار، یا استفاده از مشت و لگد برای ورود به منزل، پرخاشگری خود را به نمایش می گذارند. این همه ممکن است شامل پرخاشگری بدنی یا لفظی باشد. به هر حال، این رفتارها می توانند به صورت تجاوز به حقوق دیگران نیز ظاهر شوند، مانند به زور گرفتن چیزی از دیگری. این رفتارهای پرخاشگرانه ممکن است عکس العمل های منفی را به دنبال داشته باشد که احساسات نوجوان را تشدید می کند (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۸۹). اکثر روان شناسان و متخصصان تعلیم و تربیت پرخاشگری ها را بر اساس نسبت، قصد و انگیزه پرخاشگری تقسیم بندی می کنند؛ به طوری که آن ها بین پرخاشگری خصمانه که تنها هدفش آسیب رسانی است با نوعی از پرخاشگری که هدفش کسب پاداش، پول و مقام است تفاوت قائل هستند (شکاری، ۱۳۸۳: ۹۱) از طرفی دیگر، پرخاشگری ممکن است به صورت فردی یا گروهی باشد. در پرخاشگری فردی نوجوان یا جوان نسبت به هم سن و سال های خود پرخاشگری نشان می دهد؛ اما این پرخاشگری به صورت فردی و معمولاً به دور از پنهان کاری است. در پرخاشگری جمعی، فرد سعی می کند با کسانی که هم جنس و هم فکر او هستند، به صورت متحد و گروهی اقدام به پرخاشگری کند و در صورت بروز دعوا و کتک کاری، به صورت جمعی و گروهی عمل می کنند (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۹۶). نوع دیگری از پرخاشگری، پرخاشگری رابطه ای است که موجب حذف اجتماعی و آزار سایرین می شود. در این نوع پرخاشگری، الگوی رفتاری پرخاشگری جسمانی به روابط افراد منتقل می شود و منجر به آسیب

رساندن به دیگران می‌شود. این نوع پرخاشگری می‌تواند به آسیب رساندن به روابط دوستانه و نهایتاً به اخراج فرد از گروه منجر شود. به عنوان مثال، کودک پرخاشگر ممکن است با منتشر کردن شایعات یا بدگویی و یا وادار کردن دیگران به قطع رابطه دوستانه، منجر به حذف یک فرد از گروه شود که ممکن است منجر به مشکلات سازگاری روانی و اجتماعی برای فرد قربانی شود (شهیم، ۱۳۸۶: ۲۶۵)

۳. دلایل پرخاشگری در مدارس

مسئله پرخاشگری را یکی از مهم ترین مسائل دوره نوجوانی (عاشوری و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۹۰) معرفی کرده اند که ناشی از عوامل مختلفی است. از جمله:

ناکامی

مهم ترین عامل در ایجاد پرخاشگری از میان همه موقعیت ها، صرف نظر از عوامل فیزیولوژیکی ناکامی است. اگر فردی در رسیدن به اهداف خود با شکست مواجه شود، ناکامی حاصل شده احتمال پاسخ پرخاشگرانه را در او افزایش می دهد (زرگری مرندي، ۱۳۸۵: ۶۸)

محیط زندگی

به این نکته مهم باید توجه داشت که همه انواع خشونت ها اساساً نتیجه عملکرد مغز و عموماً ناشی از وضعیت محیط زندگی فرد است. به بیان دیگر، ریشه خشونت را می توان در تداوم تاریخی مبارزه و مقابله انسان با خطرها و تهدیدهای محیط زندگی فرد دانست که بر تفکر و رفتار او و چگونگی برخورد وی با تهدیدها و خطرها اثر می گذارد. برای مثال، مردانی که برای دفاع از خود به خشونت ترغیب می شود تمایل بیشتری برای پرخاشگری دارند و در مقابل تهدیدهای جزئی، پاسخ خشونت آمیز می دهند (لطف آبادی، ۱۳۸۵: ۱۷۵ و ۱۷۶)

مسائل فرهنگی مربوط به نقش جنسی تحقیقات اخیر نشان داده اند که مسائل فرهنگی مربوط به نقش جنسی، رشد رفتار پرخاشگرانه در پسرها را تقویت می کند. بر اساس الگوهای فشار نقش جنسی، انتظارات ضد و نقیض از نقش جنسی بسیاری از مردان را در وضعیت غیر ممکن قرار می دهد. پسران و مردان از این که از عهده نقش جنسی خود بر نمی آیند، اغلب احساس شرم می کنند. گاهی این احساس شرم به رفتارهای دیگری مانند پرخاشگری منتقل می شود که قدرت بخش تر هستند. این گرایش، با الکسی تیمیا یعنی عدم توانایی در تعریف احساسات که در میان مردم مرسوم است، تقویت می شود (میکوچی، ۱۳۸۳: ۲۰۱)

تنبیه های والدین و مربیان

بسیاری از پژوهش های انجام شده بیانگر آن است که نوجوانان و جوانانی که پرخاشگر هستند در دوره کودکی از طرف والدین خود مورد پرخاشگری زیادی قرار گرفته اند و این عمل را به نوعی رفتار مناسب در ذهن خود حک کرده اند و رفتار پرخاشگرانه در آن ها رشد و تجلی یافته است و این مطلب برای آن ها چنان تداعی می شود که آن چه را که من انجام می دهم، انجام بده، نه آن چه را می گویم، زیرا رفتار عملی بیش تر از بیان تئوری مطالب اثر می گذارد. به همین دلیل تنبیه عامل فزاینده و تقویت کننده پرخاشگری است، زیرا علاوه بر این که سبب خشم و احتمالاً پرخاشگری کودک می شود، شخص تنبیه کننده نیز الگوی نامناسبی برای پرخاشگری کودک خواهد شد.

تایید رفتار پرخاشگرانه

عده ای از افراد، پرخاشگری و زورگویی را تقبیح نمی کنند، بلکه آن را نشانه شهامت و قدرت در فرد می دانند. این افراد، اعمال پرخاشگرانه خود و دیگران را مثبت، موجه و حتی لازم می دانند و به آن صحنه می گذارند.

تشویق رفتار پرخاشگرانه

گاهی اوقات برخی از والدین و مربیان به بهانه دفاع از خود به کودکشان می گویند: از کسی کتک نخوری، توستی خور نباشی و مواردی از این قبیل که به طور وضوح به جای نشان دادن رفتارهای منطقی در مقابل برخورد با موانع، شخص را به پرخاشگری بی مورد تشویق می کنند (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۹۳-۲۰۰)

عوامل فرهنگی

پرخاشگری اغلب به وسیله اعمال یا گفته های دیگران برانگیخته می شود، اما می تواند به وسیله عوامل فرهنگی مثل: باورها، هنجارها و انتظاراتی یک فرهنگ خاص که حاکی از آن است که پرخاشگری مناسب یا شاید حتی تحت شرایطی الزامی است نیز برانگیخته شود (بارون و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۵۲-۶۲۸)

تماشای خشونت

مطالعات مختلف حاکی از نقش بسیار زیاد تماشای برنامه های خشونت آمیز بر رفتار پرخاشگرانه است. به طور مثال، پژوهشی که به وسیله لینز و همکاران (LEYENS ET AL -1957) انجام شد، دو گروه از دانش آموزان در معرض مجموعه ای از فیلم های گوناگون قرار گرفتند. گروهی از آن ها هر روز پنج فیلم خشن و گروه دیگر پنج فیلم غیر خشن مشاهده کردند. پس از مشاهده فیلم ها، رفتار دو گروه در فعالیت های روزمره مورد بررسی قرار گرفت. گروهی که در معرض تماشای فیلم های خشن قرار گرفته بودند به شیوه های گوناگون رفتار پرخاشگرانه از خود نشان دادند. در پژوهش دیگری که توسط فیلیپس (PHILIPS-1983) انجام شد، وی به این نتیجه رسید که میزان کشتارها در آمریکا در روزهای بعد از مسابقات بوکس سنگین وزن به گونه معناداری افزایش یافته است (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۳۹-۱۴۰). وود، وانگ و کاجر (WOOD, WONG & CHACHERE-1991) نیز نشان دادند که در مورد پسرها، تماشای خشونت می تواند پرخاشگری در روابط شخصی را به ویژه در کودکان افزایش دهد، که البته ۲۸ بررسی مشابه نیز این نتیجه گیری را تأیید کرده است (اتکینسون، اتکینسون و همکاران، ۱۳۸۵: ۴۱۸)

در ایران نیز پژوهشی با عنوان تاثیر بازی های ویدیویی بر پرخاشگری دانش آموزان پسر سال پنجم مقطع ابتدایی شهرستان خرم آباد ثابت کرد گروه های مورد آزمایش که پرخاشگرانه بازی کرده بودند نسبت به گروه گواه، افزایش معناداری در پرخاشگری نشان داده اند (اکبری، ۱۳۸۵: ۲۰۰)

تضاد در دستورات والدین

وقتی والدین، فرزند خود را به انجام کاری فرمان می دهند ولی بلافاصله او را از انجام آن کار باز می دارند و یا برعکس، کاری را که برای او تحریم کرده اند دوبار تجویز و باز تحریم می کنند، این بی دقتی کودک را مردد و نگران می کند و ممکن است موجب پرخاشگری کودک شود.

ناهماهنگی در روش تربیتی

اگر قوانین خانه هماهنگ و ثابت نباشد، کودک متوجه می شود که گاهی اوقات می تواند قوانین را زیر پا گذاشته، نافرمانی کرده و در برابر تغییرات مقاومت کند. به همین خاطر زمانی که تصمیم بگیرد می تواند تشویق ها و تنبیه ها را که مشخص شده نادیده گرفته و پرخاشگری کند. گسستگی کانون خانواده، فشار روانی و استرس (نساجی زواره، ۱۳۸۵: ۵۰ و ۵۱). مقابله با تهدیدهای جسمی و روانی، نیاز شخصی نوجوان و جوان برای کسب قدرت (لطف آبادی، ۱۳۸۵: ۱۷۵ و ۱۷۶)، هیجان طلبی بالا (شمس اسفند آباد، ۱۳۸۴: ۲۸)، دوگانگی و تضادهای درونی (نجفی پور، ۱۳۸۸: ۵۸)، یادگیری اجتماعی و مشاهده وقایع و اتفاقاتی مانند: درگیری های اجتماعی، محدودیت های اجتماعی، تبعیض ها و بی عدالتی ها، زندگی در ارتفاعات خیلی بلند، تغذیه ناقص، جنگ (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۹۳-۲۰۰)، در دسترس بودن ابزارهای پرخاشگری مانند اسلحه در محیط زندگی شخص، شلوغی و سروصدا، برانگیختگی جنسی تحت شرایطی خاص، مشکلات و محرومیت های اقتصادی، صدمات و آسیب های مغزی (صادقی و مشکبید حقیقی، ۱۳۸۵)

۴۶-۵۵)، بروز مکرر اضطراب و فشارهای روانی (حیدریان، ۱۳۸۳: ۷۲)، حذف رقیب، تشدید ناراحتی‌ها و تکرار آن (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۳۸)، تربیت نادرست، کمبود عاطفه و محبت، (برکوویتز، ۱۳۸۸: ۱۴۱)، انتقاد تند و غیر موجه، برتری‌نمایی و اظهارات اهانت‌آمیز به خصوص نسبت به خانواده، بالا بودن دمای هوا و مصرف الکل از دیگر عوامل مؤثر در بروز پرخاشگری به شمار می‌روند (بارون و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۵۲-۶۲۸)

دلایل آموزشی

تحقیقات انجام شده به ارتباط بین پرخاشگری و مشکلات یادگیری اشاره دارد. پرخاشگری با عملکرد ضعیف تحصیلی و شکست در مدرسه همراه است. پرخاشگری یک پاسخ رایج به شکست است، اگرچه افراد همیشه واکنش‌های پرخاشگرانه آشکار نشان نمی‌دهند و آنها را در درون خود سرکوب می‌کنند.

علل اجتماعی

پرخاشگری ناشی از شکست اساسی یا یادگیری و مشاهدات محیطی است. تحقیق بندورا در سال ۱۹۷۳ نشان داد که پرخاشگری جنبه کاملاً تقلیدی دارد و از طریق مشاهده به دست می‌آید.

طرد شدن یا شیوه‌های نادرست تنبیه در افزایش پرخاشگری نقش دارد. براساس افزایش پرخاشگری در جامعه صنعتی و شهری امروزی، برخی وسایل ارتباط جمعی را عامل ایجاد این پدیده می‌دانند که شامل فیلم‌ها، مجلات، روزنامه‌ها، کتاب‌ها و... تلویزیون، ویدئو، ماهواره شامل تصاویر و محتوای مربوط به خشونت، تجاوز و جنایت هستند.

علل و مشکلات مدرسه

- رفتارهای انضباطی نادرست، تبعیض، معاشرت با دوستان ناباب، تحقیر و برجسب زدن به دانش‌آموزان از عوامل ایجاد پرخاشگری در مدرسه هستند

- خشونت در شکل‌های فیزیکی یا کلامی ممکن است از دو عامل گوناگون: ناکامی‌های مهم یا مدل‌های پرخاشگرانه که در محیط زندگی ما (مانند خانه یا مدرسه) وجود دارد و تأثیر گذارند باشند.

- کودکانی که خشن هستند معمولاً از والدین پرخاشگر تربیت می‌شوند. این والدین بیشتر از سخت‌گیری، خشونت، و تنبیه بدنی بهره می‌برند.

- هرچند وراثت هم ممکن است نقشی در رفتار خشن یک کودک ایفا کند، اما بیشتر رفتارهای خشن اکتسابی هستند. تحقیقات نشان داده که تربیت‌های مؤثر می‌توانند تأثیر وراثت رو کاهش بدهند

- نوجوانان بیشترین واکنش‌های خشونت‌آمیز را نشان می‌دهند وقتی که پرتوقع و احساس نادرستی از احترام دیگران نسبت به خود دارند و انتظاراتشان برآورده نمی‌شود. در این مواقع، آنها به خشونت و پرخاشگری روی می‌دهند.

عدم تعادل و نابسامانی در خانواده می‌تواند یکی از عواملی باشد که خشونت و پرخاشگری را در افراد ایجاد می‌کند. این عوامل می‌تواند شامل غیبت‌های طولانی والدین، اختلافات مداوم، جدایی و طلاق و یا محیط‌های بی‌توجه و بی‌صدا شود

- عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مؤثر بر پرخاشگری در مدرسه

عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی همگی نقش مهمی در پرخاشگری در مدارس ایفا می‌کنند. در اینجا چند مورد برای هر یک از این عوامل آمده است:

عوامل اجتماعی: فقر، نابرابری اجتماعی، بی‌کفایتی والدین و خانواده، فشار هم‌سن و هم‌دوره، تحولات خانوادگی (مانند طلاق و مهاجرت)، تبعیض نژادی و تبعیض جنسیتی.

عوامل فرهنگی: برخی از فرهنگ‌ها دارای مفاهیم و ارزش‌هایی هستند که ممکن است به افزایش پرخاشگری در مدارس منجر شوند. به عنوان مثال، فرهنگ دستوری و خشونت‌آمیز و یا فرهنگ‌هایی که تشویق به رفتارهای اغراق‌آمیز یا خشونت‌انگیز دارند

عوامل اقتصادی: عوامل اقتصادی نیز می‌تواند نقش مهمی در ایجاد پرخاشگری داشته باشد. مثلاً فقر، بیکاری و ناتوانی والدین برای تأمین نیازهای اولیه خانواده می‌تواند به فزاینده کردن پرخاشگری دانش‌آموزان در مدارس منجر شود. این عوامل می‌توانند تردید، ناتوانی در حل مشکلات و افزایش تنش‌ها را در محیط مدرسه ایجاد کنند و در نتیجه باعث پرخاشگری و اختلافات بیشتری شوند.

- تأثیرات رسانه‌ها و فناوری اطلاعات بر رفتارهای پرخاشگران

تأثیرات رسانه‌ها و فناوری اطلاعات بر رفتارهای پرخاشگران یک موضوع پرکاربرد و مهم است که از جنبه‌های مختلف اجتماعی، روانشناختی و فرهنگی قابل بررسی است. استفاده از رسانه‌ها و فناوری‌های اطلاعاتی مانند شبکه‌های اجتماعی، پیام‌رسان‌ها، بازی‌های ویدیویی و ... می‌تواند تأثیرات چشمگیری بر رفتارهای افراد داشته باشد. به عنوان مثال، تماشای محتوای خشونت‌آمیز، افزایش سرعت انتشار اخبار و اطلاعات، و ترویج دیدگاه‌ها و ایدئولوژی‌های خاص می‌تواند باعث افزایش رفتارهای پرخاشگرانه و توهین‌آمیز شود. همچنین، تحولاتی که در زمینه بازی‌های ویدیویی و حتی تعاملات آنلاین رخ می‌دهد، نیز می‌تواند تأثیرگذاری زیادی بر رفتارهای پرخاشگرانه داشته باشد. از سوی دیگر، امکان دسترسی آسان به اطلاعات و مواجهه با نقد و انتقاد از سوی دیگران نیز می‌تواند برخی از افراد را به رفتارهای پرخاشگرانه ترغیب کند. در نتیجه، مطالعات بیشتری برای درک عمیق‌تر این تأثیرات و پیدا کردن راهکارهای مناسب برای کنترل و مدیریت این امور بسیار اساسی است.

۴. تأثیرات پرخاشگری بر دانش‌آموزان

- تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پرخاشگری بر عملکرد تحصیلی و رفتارهای اجتماعی دانش‌آموزان

تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پرخاشگری بر عملکرد تحصیلی و رفتارهای اجتماعی دانش‌آموزان یک موضوع مهم است که توسط محققان و روانشناسان مورد بررسی قرار گرفته است. پرخاشگری می‌تواند از طریق بسیاری از راه‌ها بر رفتار و عملکرد دانش‌آموزان تأثیر بگذارد، از جمله:

تأثیرات مستقیم:

کاهش عملکرد تحصیلی: مطالعات نشان داده است که دانش‌آموزانی که در معرض پرخاشگری قرار می‌گیرند ممکن است دچار اختلال در عملکرد تحصیلی شوند. این امر می‌تواند به دلیل عدم تمرکز و توجه به درس‌ها، استرس، و حتی آسیب‌های فیزیکی باشد

اختلال در رفتارهای اجتماعی: پرخاشگری می‌تواند به دنبال داشتن رفتارهای غیراجتماعی و ناسازگار با محیط اجتماعی مدرسه و جامعه در دانش‌آموزان بگردد.

تأثیرات غیرمستقیم:

افزایش استرس و اضطراب: دانش‌آموزانی که به پرخاشگری متعرض می‌شوند ممکن است با استرس و اضطراب مواجه شوند که این موارد می‌تواند بر روی عملکرد تحصیلی و رفتارهای اجتماعی آن‌ها تأثیرگذار باشد.

افزایش دوری از محیط تحصیلی: برخی از دانش‌آموزان ممکن است به دنبال دوری از محیط تحصیلی به دلیل تجربه پرخاشگری باشند که این موضوع می‌تواند منجر به کاهش حضور و مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های تحصیلی گردد.

برای تدارک دیده شدن به این موضوع، مدارس و سازمان‌های آموزشی باید برنامه‌ها و روش‌های مناسبی را برای پیشگیری و مداخله در مواجهه با پرخاشگری ارائه دهند تا بتوانند از تأثیرات مخرب آن بر عملکرد تحصیلی و رفتارهای اجتماعی دانش‌آموزان پیشگیری کرده و آن را کاهش دهند.

۵. راهکارها برای پیشگیری و مدیریت پرخاشگری در مدارس

راهکارهای اصلاحی برای از بین بردن پرخاشگری

مهم است که دانش آموز بفهمد استفاده از پرخاشگری برای رسیدن به هدف ممکن یا درست نیست. داشتن قدرت خوب است، اما استفاده وحشیانه از آن نامطلوب خواهد بود. برخی از راهکارهای اصلاحی برای از بین بردن پرخاشگری در دانش آموزان به شرح زیر هستند:

اقدام برای رشد فکری:

در هنگامی که کودکان خشونت آمیز هستند، بهتراست از برخورد عادی استفاده کنیم به جای اینکه عصبی و فریاد بزنیم. اینکار ممکن است که مفید باشد، ولی در اصل اثری ندارد. بهتراست که سعی کنیم ان را درک کنیم و به تدریج با او صحبت کنیم و سعی کنیم تفکرش را تغییر بدیم

آگاهی از حقوق دیگران:

این یک ضرورت حیاتی است که دانش آموزان حقوق و تکالیف خود را در قبال دیگران بدانند و متوجه شوند چه موضعی در قبال طرف مقابل داشته باشند تا مبدا احساس کنند که والدین و احتمالا دیگران موظف به تحمل رفتاری هستند که از خود نشان داده‌اند.

آگاهی از زشتی اقدام:

فرد باید بداند که با پرخاشگری مرتکب عمل ناخوشایندی شده است و هرگز به ضربه زدن و تخریب و پرخاشگری و فحش دادن بسنده نکند.

رفع خطاها و موارد استثنا:

حذف این عامل نقش استثنایی و اساسی در کنترل پرخاشگری دارد.

ایجاد یک محیط صمیمی:

با ایجاد روابط دوستانه و محیطی گرم و صمیمانه، تا حد زیادی زمینه اصلاح و تعدیل او فراهم می‌شود و او به زشتی این امر پی می‌برد و به تأمل و تقابل می‌پردازند.

ایجاد سرگرمی و اشتغال:

بیکار بودن و نداشتن وظیفه‌ای که فرد را مشغول کند، او را بی حوصله و آماده برای پرخاشگری می‌کند. اگر پرخاشگری ناشی از علل فیزیولوژیکی باشد، مراجعه به پزشک و مصرف دارو و درمان بسیار ضروری است. بدیهی است که در این شرایط می‌توان انواع مختلفی از درمان را اعمال کرد، به طور کلی باید زمان بیشتری را به افراد مبتلا به این مشکل اختصاص داد. باید با برنامه ریزی حساب شده راه حل‌های مناسب ارائه داد تا هم فرد پرخاشگر و هم اطرافیانش بتوانند زندگی راحتی داشته باشند و از بودن در کنار هم لذت ببرید.

الف) آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل اختلاف: ارائه آموزش‌های کارآمد برای ارتباط مؤثر و حل و فصل مناسب برای دانش‌آموزان می‌تواند به کاهش پرخاشگری کمک کند.

ب) ایجاد محیط مدرسه دوستانه: فضایی پویا و پذیرایی که احترام متقابل، همدلی، و تعامل مثبت را ترویج می‌کند

- آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خشونت

- توجه به جنبه‌های روان‌شناختی و انسانی در پیشگیری از پرخاشگری

- تعامل مثبت بین خانواده و مدرسه به منظور مدیریت پرخاشگری

۶. پیشنهادها

- ۱- برگزاری کلاس‌های دینی عمومی و رایگان با محوریت دستوره‌های دین اسلام درباره محبت در خانواده‌ها؛
- ۲- کاهش و یا حذف برنامه‌هایی از تلویزیون و رادیو که تجمل‌گرایی را تبلیغ می‌کنند (زیرا ترغیب خرید کالاهای لوکس در این رسانه‌ها فشار اقتصادی و به تبع آن پرخاشگری در خانواده را سبب می‌شود)؛
- ۳- ایجاد هرچه بیشتر فضاهای شاد و مفرح، مثل پارک‌ها و شهربازی‌ها برای افزایش شادابی و کاهش روحیه پرخاشگری افراد

۷. نتیجه‌گیری

محیط آموزشی باید یک مکان آموزشی، ایمانی و امن برای همه دانش‌آموزان باشد. اهمیت اقدامات جدی در جهت کاهش پرخاشگری در محیط آموزشی بسیار بالاست. پرخاشگری می‌تواند بر روی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد و همچنین می‌تواند بر شادمانی و روانی آنها تأثیر منفی بگذارد. مطالعات زیادی در خصوص پرخاشگری در خانواده به ارتباط (مستقیم و غیر مستقیم) در دوران کودکی و پرخاش در دوران بزرگسالی پی برده‌اند.

بویرگمن در توضیح علت احتمال پرخاش در تمامی خانواده‌ها بر نقش عوامل فردی تأکید می‌کند. او نشان می‌دهد که خانواده‌هایی که اعضای آن خود در دروان کودکی در معرض پرخاش قرار گرفته‌اند، احتمال بروز پرخاش یا تن دادن به آن، به مراتب بیشتر است (درویش‌پور، ۱۳۷۸: ۵۱).

پارسونز بر تفکیک نقش‌های جنسیتی تأکید می‌کند و پدر را رئیس و مادر را مدیر داخلی خانواده می‌داند. در این مفهوم خشونت برای بقای خانواده کاربرد پیدا می‌کند (طباخی، ۱۳۸۵: ۵۲)

پرخاشگری می‌تواند برای دانش‌آموزان و معلمان هر دو آسیب‌های جسمی و روحی به همراه داشته باشد. اقدامات جدی برای کاهش پرخاشگری در محیط آموزشی شامل آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل اختلاف، ارتقاء فرهنگ احترام و حل تعارض، ایجاد محیط‌های آموزشی پشتیبان‌کننده و فضاهای امن برای گزارش دادن اتفاقات پرخاشگری، و نظارت دقیق بر رفتارها و پاسخ مناسب به مواقع پرخاشگری است. این اقدامات می‌توانند بهبود چشمگیری در میزان پرخاشگری در محیط‌های آموزشی ایجاد کنند. برخی اقدامات مهم برای کاهش پرخاشگری شامل ارتقاء فرهنگ احترام و همدلی، آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان، ایجاد فضاهای مشارکتی و تشویق به همکاری و همدلی در محیط آموزشی و نیز ارتقاء آگاهی دانش‌آموزان، اولیاء امور و کادر مدرسه درباره عواقب پرخاشگری و راه‌های پیشگیری از آن، می‌باشد. این اقدامات می‌توانند بهبود محیط آموزشی و رفاه دانش‌آموزان را تضمین کنند.

۸. منابع

۱. آرنسون. (۱۳۸۵). *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه: شکر کن، [بی جا]: نشر رشد
۲. بی، ا. (۱۳۸۴). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، ترجمه: رضا فاضل، تهران: سمت
۳. بیرو، آ. (۱۳۷۵). *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه: باقر ساروخانی، تهران: نشر کیهان، چاپ سوم.
۴. حسنی، ا. (۱۳۸۳). *کتاب زنان*، شماره هفتم، انتشارات شورای فرهنگی و اجتماعی زنان.
۵. درویش‌پور، م. (۱۳۷۸). «چرا مردان به اعمال خشونت علیه زنان ترغیب می‌شوند؟»، *مجله زنان*، سال هشتم، ش ۵۶.
۶. رفیع پور، ف. (۱۳۷۷). *کندوکاوها و پنداشت‌ها*، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ نهم.
۷. سازمان جهانی بهداشت، انجمن آموزش بهداشت و ارتقای سلامت خانواده. (۱۳۸۱). *خشونت علیه زنان*، مترجم: رفیعی فر و دیگری، تهران: نشر تندیس.
۸. سرمد، ز. و دیگران. (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: نشر آگه، چاپ دوازدهم.

۹. شاملو، س. (۱۳۷۸). *بهداشت روانی*، تهران: نشر رشد.
۱۰. شری، ج. و دیگری. (۱۹۹۴). *پیش‌سنانه ارزش‌های شخصیتی (P.V.Q)*، مترجم: ابوالفضل کرمی، جزوه آموزشی شرکت روان تجهیز سینا.
۱۱. صدیق سروستانی، ر. (۱۳۸۵). *آسیب شناسی اجتماعی*، تهران: انتشارات آن.
۱۲. فرجاد، م. (۱۳۶۳). *آسیب شناسی اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات*، تهران: نشر بدر.
۱۳. کریمی، ی. (۱۳۸۲). *روانشناسی اجتماعی (نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها)*، تهران: انتشارات ارسباران، چاپ یازدهم.
۱۴. استوار، آنتونی، ((نسل کشی و انگیزه ویرانگری در انسان)) ترجمه پروین بلورچی (چاپ اول ۱۳۷۳)
۱۵. تاوریس، کارول، روانشناسی خشم ترجمه احمد نقی پور و سعید درودی، انتشارات روشنگران چاپ اول
۱۶. داگلاس، جو، مشکلات رفتاری کودکان ارزیابی و چاره جویی ترجمه مهشید یاسایی (چاپ اول ۱۳۷۴)
۱۷. رجبی، صدیقه، پایان نامه ((عوامل مؤثر در پرخاشگری کودکان (ابتدایی))) دانشجوی رشته روانشناسی دانشگاه پیام نور خدابنده.
۱۸. شعاری نژاد، علی اکبر، ((روانشناسی رشد ۲ نوجوانی بلوغ)) انتشارات پیام نور
۱۹. کریمی، یوسف روانشناسی اجتماعی در تعلیم و تربیت، انتشارات پیام نور چاپ اول ۱۳۸۶
۲۰. نلسون، ریتامیکس، ایزرائل، آلن سی، اتلال های رفتاری کودکان، ترجمه محمد تقی منش طوسی، ناشر معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی چاپ دوم) ۱۳۶۹
۲۱. طباحی، ا. (۱۳۸۵). *بررسی جامعه شناختی خشونت علیه زنان در خانواده و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مطالعه مورد شهر / رومیه)*، پایان نامه کارشناسی ارشد تهران، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات.
۲۲. طاهری بجد، م. (۱۳۸۱). *جایگاه خشونت در حقوق کیفری*، رساله دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.